

Գրիգոր ԱՂԱՆՅԱՆ
Կարինե ԲԱԶԵՅԱՆ

ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՇԻՐԱԿԻ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ԿԵՆՑԱՂՈՒՄ

Ժամանակակից ազգաբանական և էթնոսոցիոլոգիական հետազոտությունները¹ ցույց են տալիս, որ անցումային շրջանում նշանակալիորեն մեծանում է տնային տնտեսությունների ինքնապահովող-ինքնաբավ գործառույթի կամ բնատնտեսական նշանակությունը: Եթե տնտեսության զարգացման տեսանկյունից ամբողջությամբ վերցրած այն բացասական նշանակություն ունի և անհամեմատ նվազ արդյունավետ է, քան հասարակական արտադրությունը, ապա գոյապահպանության իրավիճակում այն հնարավորություն է տալիս ապահովել ընտանիքի կենսական պահանջների նվազագույն մակարդակը: Շուկայական հարաբերությունների պայմաններում նման տնտեսական գործունեությունը կրում է թե՛ բնամթերային ապրանքափոխանակության և թե՛ ապրանքադրամային բնույթ: Տնային տնտեսությունների գործունեության ընդհանուր տնտեսական նշանակության համակողմանի ազգաբանական և տնտեսագիտական գնահատանքը բարդ խնդիր է: Այն ընդգրկում է գյուղատնտեսական մթերքների տարբեր տիպերի արտադրություն ընտանեկան սպառման, բնատնտեսական փոխանակման և ապրանքադրամային իրացման համար, այնուհետև և ապրանքային արտադրություն և սպասարկում՝ ինչպես ձեռնարկատիրության, այնպես էլ անհատական աշխատանքային գործունեության շրջանակներում, և վերջապես՝ տնային տնտեսության ներքին սպասարկմանն ուղղված արտադրություն և սպառում:

Խորհրդային տարիներին ընտանիքի բարեկեցությունը որոշվում էր նրա անդամների՝ հասարակական արտադրության գործընթացում ունեցած մասնակցությամբ և շատ քիչ էր կախված տնային տնտեսության մեջ նրանց ներդրումից: Ներկա փուլում, անշուշտ, դրությունը նկատելիորեն փոխվել է: Հարմարվելով նոր պայմաններին, տնային տնտեսությունները ստիպված ակտիվացնում են իրենց գործունեությունը, ինտեսիֆիկացնելով առավելաբար աշխատանքային և տնտեսական գործառույթները:

Վերջին տարիներին կատարված փոփոխությունները ստիպեցին Հայաստանի Հանրապետության և, ի մասնավորի, Շիրակի բնակչությանը ինչ-որ չափով վերադառնալու ռդեայի ավանդական տնտեսաձևերը՝ անհատական տնտեսավարմանը, տնայնագործությանը, օժանդակ տնտեսական զբաղմունքներին և տնտեսության յուրացնող ձևերին: Գյուղական բնակավայրերի մեծ մասում այդ փոփոխությունները հանգեցրին ինքնաբավ բնատնտեսական համակարգի ձևավորմանը: Կտրտված, միսյանցից մեծ հեռավորությունների վրա գտնվող հողակտորներում ինտենսիվ գյուղատնտեսություն վարել, ըստ էության, հնարավոր չէ: Այն հնարավոր չէ նաև իրացման հնարավորությունների սահմանափակության պատճառով:² Այսպիսի իրավիճակում, երբ գյուղացիության ֆինանսական հնարավորությունները չափազանց սուղ են, փոխվում են տնտեսավարման ձևերն ու գործընթացները, որոնց հիմքում ընկած է «տնտեսական նպատակահարմարության»³ սկզբունքը, երբ անհատական գյուղացիական տնտեսությունը կարևորում է այնպիսի մշակաբույսերը կամ անասնապահության այն ճյուղերը, որոնք տալիս են գյուղմթերքների ավելցուկը շուկայա-

¹ В. Ж е р е в и н, *Макроэкономическая оценка деятельности домашних хозяйств, Семья, гендер, культура, Материалы международных конференций 1994 и 1995гг.*, М., 1997, стр. 52-59. *Մ. Գարրիելյան, Հայաստանի հանրապետության արդի գյուղացիությունը*, Եր., 2001:

² Մ. Գ ա ր ր ի ե լ յ ա ն, *Նշվ. աշխ.*, էջ 50:

³ Մ. Գ ա ր ր ի ե լ յ ա ն, *Գյուղատնտեսական զբաղմունքներում հողի սեփականացնողներից հետո կատարված որոշ փոփոխությունների մասին*, «Արդի էթնոմշակութային գործընթացները Հայաստանում» հանրապետական գիտական նստաշրջանի զեկուցումների հիմնադրույթներ, Եր., 1997, էջ 10-11:

կան հարաբերությունների ոլորտը ներգրավելու, վաճառքի կամ ապրանքափոխանակության ճանապարհով ընտանիքի կարիքները բավարարելու հնարավորություն:

Վերոհիշյալ տնտեսական գործընթացներում ընդգրկված է ոչ միայն գյուղական, այլև քաղաքային բնակչության մեծ մասը: Հայոց քաղաքային կենցաղում ավանդաբար արհեստների հետ զուգահեռ զբաղվել են նաև գյուղատնտեսությամբ: Այս առումով բացառություն չէր նաև այժմյան Գյումրին: Ալեքսյո-Լենինականի քաղաքային կենցաղում գյուղատնտեսական զբաղմունքները գրեթե մշտապես զուգորդվել են քաղաքին բնորոշ արհեստավորական արտադրական, առևտրի և այլ զբաղմունքների հետ:⁴ Քաղաքի արդի կենցաղում դրա հարատևումը ապացուցում է ոչ միայն իր գյուղական շրջապատի և գյուղացիության հետ Գյումրու բնակչության և շուկայի սերտ կապի, այլև հողի և գյուղատնտեսության հետ նրա բնակչի ավանդական առնչությունների մասին: Ինչպես Ալեքսանդրապոլում, այնպես էլ հետագայի Լենինականում, գյուղատնտեսական զբաղմունքների ծավալումը կամ նվազումը հիմնականում կապված է եղել պատմական իրադարձությունների, փորձությունների, այլևայլ ալեքսյոյանների հետևանքով տնտեսական կյանքում առաջացած նպաստավոր կամ աննպաստ իրադարձությունների հետ:

Աղետալի երկրաշարժը, անցումը շուկայական հարաբերություններին և քաղաքական բարդ իրադրությունը խորացրեցին սոցիալական հակասությունները և ծանր հետևանքներ ունեցան ինչպես Շիրակի, այնպես էլ Գյումրու բնակչության վրա: Քաղաքներում աշխատավարձը զոյատևելու հիմնական միջոցն է բնակչության զգալի, սոցիալապես անապահով մասի համար: Մեփականաշնորհման գործընթացի արդյունքում արտադրական ձեռնարկությունների մասնավորեցումն ու դրան զուգընթաց զանգվածային գործազրկությունը ստիպեցին քաղաքաբնակների մեծ մասին վերադառնալու դեպի ավանդական տնտեսաձևերը:

Լայնորեն տարածվել են մտորային անասնապահությունը, տնամերձ հողամասերի մշակումը և բարձրացել է դրանց տնտեսական դերը: Տնամերձերից ստացվող գյուղմթերքները նույնպես հարմարեցվում են առտնին ընտանիքների առօրյա սննդի կարիքների բավարարմանը, ուստի մշակվում են առանձնապես բանջարաբոստանային կուլտուրաներ: Հատկանշական է, որ հողագործությամբ զբաղվում են ոչ միայն առանձնատուն ունեցողները, որոնք դրա համար ունեն որոշակի հարմարություններ (փակ բակ, տնամերձ հողակտոր), այլև բազմաբնակարան շենքերի բնակիչները, որոնք շենքերի բակերում, հարակից տարածքներում, անգամ մոտակա գյուղերում վարձակալած հողերում ստեղծում են իրենց տնտեսությունները, որոնց մշակման արդյունքներով ապահովում են իրենց ընտանիքների կենսական պահանջները ամռան-աշնան սեզոնին:⁵

Եթե տնամերձ հողակտորների մշակումը համամասնորեն տարածված է ողջ քաղաքում, ապա մտորային անասնապահությունը գերակշռում է քաղաքի ծայրամասային թաղերում: Քաղաքամերձ գոտում ընկած մոտակա արոտավայրերի առկայությունը հնարավորություն է տալիս մի քանի տասնյակ կենդանիներով նախիրներ ու հոտեր արածեցնել: Հարկ ենք համարում արձանագրել, որ այս գործընթացում ևս զբաղված են ոչ միայն առանձնատներին, այլև բազմաբնակ շենքերի բնակիչները, որոնք համապատասխան հարմարություններ (գոմեր, խոտանոցներ և այլ անասնապահական շինություններ) են ստեղծում մոտակայքում, հաճախ օգտագործելով ավտոտնակներն ու դատարկված ժամանակավոր կացարանները (տնակները):⁶ Ցավոք, մարզի և քաղաքների պատկան մարմինները չեն տիրապետում ճշգրիտ տվյալների քաղաքներում առկա անասնազվաքանակի վերաբերյալ, սակայն կասկած չի հարուցում այն, որ շատ ընտանիքների համար անաս-

⁴ Կ. Ս ե դ բ ո ս յ ա ն, Գյուղատնտեսական զբաղմունքները Ալեքսանդրապոլ-Լենինականի կենցաղում, «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը» հանրապետական IV գիտաժողովի զեկուցումների հիմնադրույթներ, Գյումրի, 2000, էջ 39-40:

⁵ Կ. Ք ա գ ե յ ա ն, Դաշտային ազգագրական նյութեր (հետախու՝ ԴԱՄ), Գյումրի, 2001-2002թթ.:

⁶ Նույնը:

նապահության արդյունքում ստացած կաթնամթերքը կենսապահովման գլխավոր միջոցն է: Կաթնամթերքն այդ ընտանիքներում օգտագործվում է ոչ միայն սեփական գործածության համար, այլև վաճառվում կամ փոխանակվում է, դառնալով նրանց համար եկամտի լրացուցիչ աղբյուր: Անասնապահության մյուս կարևոր արդյունքը ձմռան վառելիքի (աթարի ձևով) նախապատրաստումն է, որն անհամատեղելի երևույթ է ավանդական քաղաքային կենցաղին:

Ավանդական տնտեսավարման այս ձևերի հետ միասին ուսումնասիրվող շրջանում մեծացել է նաև օժանդակ տնտեսածևերի և տնտեսական զբաղմունքների այն խմբերի նշանակությունը, որոնք ուղղակի առնչվում են կենսապահովման մշակույթի հետ՝ հանդիսանալով սննդի հայթայթման լրացուցիչ միջոց: Այս առումով առանձնապես կարևորվում են թռչնաբուծությունը, ձկնորսությունը և մեղվաբուծությունը:

Թռչնաբուծությունն ավանդաբար կարևոր տնտեսական նշանակություն ունեցող զբաղմունք է եղել ինչպես գյուղաբնակների, այնպես էլ քաղաքային բնակչության այն հատվածի համար, որոնք տնամերձ հողատարածքներ ունեին: Սակայն վերջին տասնամյակի սոցիալ-տնտեսական ծանր իրավիճակը ստիպեց թռչուններ պահել նաև դրա համար համապատասխան պայմաններ չունեցողներին: Քաղաքներում, երկրաշարժից հետո, բնականաբար պակասեց բազմաբնակարանային շենքերի և մեծացավ տնակների թիվը, որոնք լրացուցիչ կառուցապատվեցին՝ իրենց մեջ ներառելով տնամերձ փոքրիկ հողակտորներ և օժանդակ շինություններ՝ հիմնականում հարմարեցված հատկապես թռչնաբուծությանը: Սրանց ավելանում են բազմաբնակարանների այն բնակիչները, որոնք դրա համար օգտագործում և հարմարեցնում են բոլոր հնարավոր օժանդակ տարածքները՝ պատշգամբները, ձեղնահարկերն ու նկուղները: Թռչնաբուծության լայն տարածվածությունը պայմանավորված է նրանով, որ այն չի պահանջում առանձնապես ընդարձակ տարածքներ և դրամական մեծ ներդրումներ:⁷ Եթե Շիրակի գյուղական բնակավայրերում պահվող թռչնատեսակները աչքի են ընկնում բազմազանությամբ՝ հավ, հնդկահավ, լողացող թռչուններ, ապա քաղաքային պայմաններում, հատկապես վերջինները լայն տարածում չունեն՝ ջրային ավազանների, հոսող ջրերի և սազերի ու բաղերի համար արածելու տարածքների բացակայության պատճառով:

Ձկնորսությունը Շիրակի բնակչության օժանդակ տնտեսական զբաղմունքների մեջ ավանդաբար մեծ կշիռ չի ունեցել և պատահական չէ, որ համաձայն XIX դ. և XX դ. սկզբի աղբյուրների՝ ձկնեղենը նշվում է Ալեքսանդրապոլի գավառ ներմուծվող սննդամթերքների թվում:⁸ Ձկնորսության թույլ զարգացածությունը բացատրվում էր բաց բնական ջրավազանների բացակայությամբ և գետային նոսր ցանցով: Սակայն Ախուրյան գետի հովտում գտնվող բնակավայրերում որոշ չափով տարածված էր ոռոգանային և ծովակ-կողովով («տուգախով») ձկնորսությունը: Ախուրյանում և նրա վտակներում բազմանում էին կարմրախայտ, կապույտ ձկնատեսակները, իսկ Կարս գետի հետ խառնարանում, ըստ մեր բանասացների՝ հանդիպում էր նաև լոբո:⁹ Ալեքսանդրապոլում, ինչպես նաև Աշոցքի և Ամասիայի նախկին տարածաշրջանի որոշ գյուղերում կային անվանի ձկնորսներ, որոնց զբաղմունքից առաջացել էր ազգատոհմի մականունը՝ Թոռջոնք:¹⁰ Խորհրդային շրջանում կառուցված արհեստական ջրամբարներում (Ազատանի, Կառնուտի, Սառնաղբյուրի, Մանթաշի, Ջաջուտի, Ախուրյանի, Արփի լճի) սկսեցին զբաղվել ձկնաբուծությամբ՝ ներմուծվեցին լճային կարպ, ծածան և կարաս ձկնատեսակները: Այս հանգամանքի շնորհիվ բավական մեծ տարածում ստացավ սիրողական՝ կարթով ձկնորսությունը: Վերջին տասնամյակի սոցիալ տնտեսական իրավիճակն իր կնիքը դրեց նաև ձկնորսական զբաղմունքների

⁷ Կ. Բ ա գ ե յ ա ն, ԴԱՆ, Գյումրի, 2001-2002թթ.:

⁸ Վ. Ա ր ր ա հ ա մ յ ա ն, Հայ համբարությունները Անդրկովկասի քաղաքներում (18-20-րդ դարի սկիզբ), Եր., 1971, էջ 53:

⁹ Գ. Ա ղ ա ն յ ա ն, ԴԱՆ, Աշոցք-1986; Ախուրյան, Անի-2001-2002:

¹⁰ Նույնը:

վրա՝ բարձրացնելով դրանց տնտեսական արժեքը, որը նախորդ շրջանում չնչին էր: Հատկապես Ախուրյանի ջրամբարի հարուստ ձկնային ռեսուրսները դարձան «հին» և «նորաթուխ» ձկնորսների ընտանիքների համար եկամտի զգալի աղբյուր: Շիրակի մարզի շուկաներում ներմուծվող սևանյան ծագում ունեցող ձկնատեսակների (հատկապես սիզի) կողքին վաճառվում է մարզի ջրամբարներից որսացած ծածան, կարպ, կարաս և այլ ձկներ: Մի կարևոր դիտարկում ևս անհրաժեշտ ենք համարում նշել, դա խեցգետինների որսն ու դրանց աշխույժ վաճառքն է շուկայում: Մինչև վերջին տարիները խեցգետինների օգտագործումը ավանդական ուտեստի համակարգում բացակայում էր, սակայն ներկայումս գարեջրի հետ մատուցվող չորացված և ծխահարված ձկների կողքին լայնորեն օգտագործվում է նաև եփված խեցգետին, որի պահանջարկը մեծ է հատկապես մարզում տեղակայված ռուսական կայագրի անձնակազմի շրջանում: Շիրակի ձկնորսների մի մասը մասնագիտացել է կոթավոր ոռոկաններով խեցգետինների որսի մեջ, որը պահանջում է յուրահատուկ հմտություններ ու հնարքներ:¹¹

Մեզ հետաքրքրող շրջանում, երբ պետական ձկնատնտեսությունները մարզում փաստորեն քայքայվեցին, ի հայտ եկան ձկնաբուծական մասնավոր՝ հիմնականում ընտանեկան տիպի փոքր ձեռնարկություններ, որոնցում բուծվում են թանկարժեք և աղանդերային ձկնատեսակներ, մասնավորապես լճային ֆորել (կարմրախայտ) և թառափ: Այս բնագավառում հատկապես աչքի է ընկնում «Խայծ իշխան» ՍՊԸ-ն, որը ընտանեկան միջին ձեռնարկության հաջողված օրինակներից է մարզում:¹²

Մեղվապահությունը շիրակիների ավանդական օժանդակ տնտեսական զբաղմունքներից էր, որի զարգացման համար առկա էին բնակլիմայական բարենպաստ պայմաններ՝ ուղղահայաց բարձրությունների (հարթավայրային, նախալեռնային և լեռնային գոտիների) առկայությունը, մշակովի դաշտավայրական ծաղկող կերակրաբույսերի և տեխնիկական բույսերի (կորնզան, առվույտ, արևածաղիկ, կտավատ և այլք) լայնատարած մշակումը և ամենակարևորը՝ ալպիական մարգագետինների և վայրի մեղրատու բույսերի առատությունը: Մեր հավաքած դաշտային ազգագրական նյութերը վկայում են, որ Շիրակի պատմագագադրական շրջանի բոլոր բնակավայրերում բազմաթիվ ընտանիքներ զբաղվում էին մեղվապահությամբ, իսկ նրանցից մի մասը նույնիսկ մասնագիտացել էր նոր մեղվաընտանիքների բուծման և իրացման մեջ:¹³ Մեղվապահության զարգացման արդի վիճակը ևս պայմանավորված է օժանդակ տնտեսական զբաղմունքների դերի բարձրացման պարագայով: Բարենպաստ կլիմայական պայմանների դեպքում մարզում արտադրվող մեղրը լիովին բավարարում է բնակչության պահանջարկը: Սրան պետք է ավելացնենք նաև Շիրակում մեծ ծավալներով «արտադրվող» էժանագին կեղծ մեղրի առկայությունը, որի «նշանավոր կենտրոնը» Ախուրյանի նախկին տարածաշրջանի Ջրառատ գյուղն է: Եփած շաքարի, շիբի և այլ կոմպոնենտների խառնուրդ համոքիսացող կեղծ մեղրի արտադրությունը և շրջիկ վաճառողների կողմից դրա սպառումը դուրս է եկել մարզի սահմաններից և ընդգրկում է ողջ հանրապետությունը: Համաձայն Շիրակի մարզպետարանի գյուղ-վարչության կողմից մեզ տրամադրված տեղեկանքի՝ մեղվաընտանիքների քանակը մարզ-կենտրոնում և նախկին վարչական շրջաններում հետևյալ պատկերն ունի. Գյումրի-295, Ախուրյան-2346, Ամասիա-623, Անի-1435, Աշոցք-468 և Արթիկ-2690:¹⁴ Մեր ունեցած տվյալները ցույց են տալիս, որ հատկապես Գյումրիում պահվող մեղվաընտանիքների քանակն ավելի մեծ է, քան ներկայացվում է պաշտոնական աղբյուրներում: Մեղվապահությամբ զբաղվող շատ ընտանիքներ պաշտոնապես չեն զբաղված պատկան մարմիններում կամ մասնագիտացված կազմակերպություններում՝ խուսափելով գործ ունենալ պետական կառույցների հետ: Ի դեպ, նմանատիպ երևույթներ նկատվում է տնային տնտեսություն վարող

¹¹ Գ. Աղանյան, ԳԱՆ, Աշոցք-1986, Ախուրյան, Անի-2001-2002:

¹² Նույնը:

¹³ Գ. Աղանյան, ԳԱՆ, Ամասիա, Աշոցք-1986:

¹⁴ Տվյալներն ըստ ՀՀ ԱՎԾ Շիրակի մարզային գործակալության:

շատ մանր ձեռներեցների պարագայում, որոնք չեն ձգտում ժամանակ առաջ կամովին գրանցվել որևէ պետական կառույցում կամ ֆիսկալ մարմնում: Իրերի այսպիսի վիճակը ծնում է «ծայտյալ գործազրկություն» և բնակչության թաքնված եկամտի իրական չափերի կոծկում, որն ընդունվում է նաև պատկան մարմինների ղեկավարների կողմից:

Տնային տնտեսությունը չի սահմանափակվում միայն գյուղատնտեսական ապրանքների արտադրությամբ, այլև այստեղ արտադրվում են զանազան մանր արդյունաբերական ապրանքներ և իրականացվում են սպասարկման աշխատանքներ՝ անհատական աշխատանքային գործունեության ձևով, որն առավելապես տարածված է Գյումրիում: Այստեղ արհեստավորական ավանդույթների պահպանումը հնարավորություն տվեց շատերին իրենց նախկին մասնագիտական հմտություններն օգտագործել անհատական ձեռնարկությունների կազմակերպման գործին: 1980-ական թթ. երկրորդ կեսին սկսված տնտեսության լիբերալականացման քաղաքականության արդյունքում ի հայտ եկան առաջին կոոպերատիվները, որոնք հիմք դրեցին մանր ու միջին ձեռնարկատիրությանը մարզում: Անկախության առաջին տարիներից ի վեր ազատական տնտեսության օրենսդրական ապահովումը և ՀՀ իշխանության կողմից հիշյալ գործունեության հովանավորումն ու խրախուսումը նպաստեցին մանր արտադրողների թվի աճին: Սրանց շարքում հատկապես մեծ թիվ են կազմում անհատ ձեռներեցներն ու արտադրողները, որոնք աշխատում են ընտանեկան կապալի սկզբունքով: Արտադրության գործընթացի մեջ որպես կանոն ներգրավված են բացի տվյալ ընտանիքի անդամներից նաև ազգական-բարեկամներն ու ընկեր-ծանոթները: Այսպիսի երևույթների առավել հաճախ հանդիպում ենք սննդի փոքր օբյեկտներում՝ հացի փուռ, հրուշակեղենի, աղանդերների արտադրություն, խորտկարաններ, ինչպես նաև սպասարկման ոլորտներում՝ բենզալցակայաններ, մանր կրպակներ ու խանութներ: Վերոհիշյալով չի ավարտվում ընտանեկան տնտեսական գործունեությունը: Շուկայական հարաբերությունների տարածման և զանգվածային գործազրկության պայմաններում ծնվում են նաև ընտանեկան տնտեսավարման նոր ձևեր՝ տարբեր կարգի միջնորդական գործունեություն, ընտանեկան բիզնես՝ հիմնված ըստ էության սպեկուլյատիվ գործարքների վրա (ուրիշի աշխատանքով ստեղծված ապրանքների առք ու վաճառք): Ներկայումս առավել տարածված է վերջինս՝ մաքրային առևտրի եղանակով: Մաքր առևտրականների մի զգալի մասը արդյունաբերական ապրանքներ ու սննդի որոշակի տեսակներ են ներմուծում «մոտակա արտասահմանից»՝ հիմնականում Վրաստանի հանրապետության Մադախուր և Լիլո բնակավայրերի մեծածախ շուկաներից, երկրորդները գյուղատնտեսական արտադրանք են ներկրում ՀՀ տարբեր մարզերից (հիմնականում Արարատյան դաշտավայրն ու հատկապես Արմավիրի մարզն ընդգրկող շրջաններից), իսկ երրորդները, որոնց թիվը զգալիորեն փոքր է, այս գործառույթներն իրականացնում են հանրապետության սահմաններից դուրս՝ «հեռավոր արտասահման» (Բուլղարիա, Լեհաստան, Հունաստան, Թուրքիա, Սիրիա, Միացյալ Արաբական Էմիրություններ, Չինաստան և այլուր) այցելելու ճանապարհով:¹⁵ Հատկանշական է, որ այս գործունեությամբ զբաղվողների տեսակարար կշռում մեծ թիվ են կազմում կանայք,¹⁶ որը նոր ժամանակների սոցիալ-տնտեսական իրողությունների արդյունք է, քանի որ ավանդաբար առևտուրը տղամարդու մենաշնորհն էր համարվում,¹⁷ և կինը չնչին մասնակցություն ուներ այդ գործընթացում: Բացի ավանդական սոցիալական, սեռային դերերի փոփոխության, տեղի է ունենում նաև

¹⁵ Ա. Բ ո յ ա ջ յ ա ն, Գյումրու բնակչության աշխատանքային տեղաշարժերը XX դ. վերջերին (ըստ էթնոժողովրդագրական նյութերի), «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը» հանրապետական V գիտաժողովի զեկուցումների հիմնադրույթներ, Գյումրի, 2002, էջ 40-41:

¹⁶ Մ. Գ ա լ ս ո յ ա ն, Ընտանիքի հիմնախնդիրները տնտեսական տեղաշարժերի համատեքստում, «Ընտանիքի հետազոտման հիմնախնդիրները» գիտաժողովի նյութեր, Եր., 2001, էջ 27:

¹⁷ Մ. Պ ո ղ ո ս յ ա ն, Հայ կնոջ իղեայրը և սոցիալ-տնտեսական փոփոխությունն անցման փուլում, «Արդի էթնամշակութային գործընթացները Հայաստանում», Հանրապետական գիտական նստաշրջանի զեկուցումների հիմնադրույթներ, Եր., 1997, էջ 33-34:

առևտրի տարրեր ձևերում ընդգրկված կանանց տարիքային սահմանների ընդլայնում: Շիրակի գյուղական և քաղաքային բնակչության շրջանում տնտեսական գործունեության այս կամ այն բնագավառում ավանդաբար կիրառվող տարիքային սահմանափակումներն արդի փուլում այլևս դադարում են գործել և կենսապահովման ոլորտ ներքաշվում են նաև դեռահասները, երտասարդ հարսներն ու աղջիկները, որն ավանդական շրջանում անհամատեղելի էր իրենց սոցիալական կարգավիճակին: Ավանդական կանացիության որակները, որոնք դրվում են մանկության տարիներին, այսօր բախվում են հասարակական այնպիսի կենսապայմանների հետ, որտեղ հայ կանանց մեծ մասը գոյությունը պահպանելու համար ստիպված է աշխատել տղամարդու հետ հավասար:

Անհրաժեշտ է փաստել, որ տնտեսական վերափոխումները, անցման շրջանով պայմանավորված սոցիալական վայրիվերումներն ու անապահովվածությունը, տնային տնտեսության վարման խնդրում բերեցին կանանց ու տղամարդկանց ավանդական գործառույթների և դերերի փոփոխության: Տնից դուրս աշխատանքը, դրան վաստակելն ու տնտեսական անկախությունը հայ կնոջը տալիս են ավելի բարձր սոցիալ-ընտանեկան, տնտեսական կարգավիճակ և փոխում նրա սոցիալական ավանդական դերը: Ու թեև որոշ առումով բարձրանում է կնոջ տնտեսական դերը, այնուհանդերձ նրա վիճակը դառնում է երկակի՝ ինչը չի կարող գոհացնել ո՛չ իրեն և ո՛չ էլ շրջապատին:¹⁸

РОЛЬ ДОМАШНИХ ХОЗЯЙСТВ В СОВРЕМЕННОМ БЫТУ НАСЕЛЕНИЯ ШИРАКА

Резюме

Г. Аганян, К. Базеян

В современном быту ширакцев значительно увеличивается значение самообеспечивающей функции домашних хозяйств или функции натурального хозяйствования, которые являются следствием социально-экономических перемен переходного периода. В статье сделана попытка исследовать основные формы современного домашнего хозяйствования ширакцев (подсобное земледелие, ясленное скотоводство, разведение домашних птиц, пчеловодство, рыболовство). Особым способом семейной хозяйственной деятельности в городском быту является также мелкая и челночная торговля.

¹⁸ Կ. Ք ա զ ե յ ա ն, Գեներիի էթնոշակութային առումները, Հատուկ դասընթաց, Եր., 2002, էջ 69: